➤ *Foto: Hans Schekkerman*

Aalscholver *op zijn retour*

Aalscholvers horen onlosmakelijk bij zeeën en grote meren. Wie de Europese verspreidingskaart bekijkt, ziet dat vooral de landen langs de Atlantische kust en de Oostzee grote populaties herbergen. In Nederland gaat het om zo'n 17.000 broedparen. Kolonietellingen laten recent grote veranderingen zien. In het IJsselmeergebied nemen de aantallen snel af. In het binnenland verschijnen steeds meer kleine vestigingen.

Kolonies van Aalscholvers zijn te vinden in bomen, op kale bodems van eilanden, kwelders en schorren en zelfs in hoogspanningsmasten. Soms slapen broedvogels, vooral mannetjes, al in de winter op de broedplaats. Voor de start van het broedseizoen ontwikkelen volwassen vogels witte kopveren en een witte vlek op de dijen, een signaal dat het voorjaar weer in zicht komt. In enkele kolonies beginnen Aalscholvers al in januari met de eileg en nemen daarmee het risico dat tijdens een stevige vorstperiode hun eieren of jongen kunnen bevriezen. De meeste Aalscholvers zijn voorzichter en beginnen later met broeden; in april tot en met juni. De flinke spreiding van de eileg in kolonies zorgt ervoor dat je in mei en juni zowel broedende vogels als paren met forse jongen op het nest kunt zien. Aalscholvernesten zijn te herkennen aan de slordige bos van dikke en dunnere takken, in de loop van het seizoen vaak steeds witter wordend door de uitwerpselen, die er overigens ook voor zorgen dat nestbomen in de loop van de jaren meestal doodgaan. Veruit de meeste kolonies bevinden zich in moerasbos van wilg, els of populier. Op plaatsen waar nog geen vossen kunnen komen, zoals vogeleiland De Kreupel (IJsselmeer), de Waddeneilanden en eilanden in de Delta, durven Aalscholvers nog op de grond te nestelen.

Telinspanning

De eerste landelijke tellingen dateren uit het begin van de vorige eeuw. Vanaf 1970 wordt in Nederland de broedpopulatie Aalscholvers jaarlijks goed gevolgd met tellingen van bezette nesten in kolonies. Vanaf 1984 coördineert Sovon deze tellingen en vanaf 1990 worden de nesten via een apart kolonievogelproject geteld. Begin jaren negentig was de verspreiding nog redelijk overzichtelijk. Er waren zo'n 20 grote kolonies in natuurgebieden, waaronder het Naardermeer, de Oostvaardersplassen en Lepelaarsplassen. Tegenwoordig is de verspreiding veel ruimer en telt het binnenland ook allerlei kolonies (figuur 1). In recente jaren gaat het om 110 – 120 kolonies, die bijna allemaal worden geteld. Kleine, nieuwe vestigingen kunnen worden gemist maar de landelijke tellingen zullen een vrijwel volledig beeld laten zien. In 2023 werden 115 kolonies geteld. Aan achttien kolonies waren meerdere bezoeken gebracht, de andere kolonies werden één keer geteld. Van de kolonies waarvan de bezoekdatum bekend was en die één keer werden bezocht, was de mediane teldatum 2 mei. Vanwege de forse spreiding in het legbegin van Aalscholvers, is het raadzaam om een kolonie meerdere keren te tellen. Alleen op die manier is het mogelijk om een volledig beeld te krijgen van het hoogste aantal bezette nesten in het seizoen.

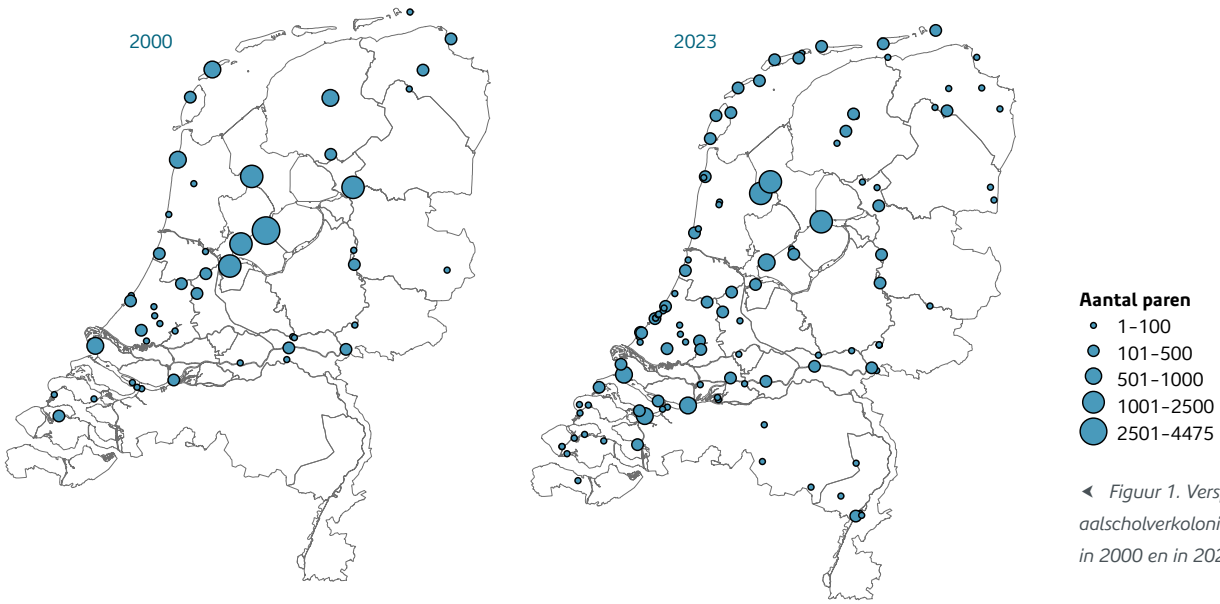

➤ *Figuur 1. Verspreiding van aalscholverkolonies in Nederland in 2000 en in 2023.*

Meer kleine kolonies

Decennialang lieten de tellingen vooral toenames in aantallen zien. De laatste tien jaar is deze trend echter omgekeerd en nemen de broedaantallen af. Het hoogtepunt van meer dan 20.000 broedparen in de periode 2000 – 2012 is voorbij. Dat heeft vooral te maken met een snelle leegloop van de kolonies langs het IJsselmeer en Markermeer. De kolonies in de Oostvaardersplassen en Lepelaarsplassen krompen in de laatste twee decennia van duizenden tot enkele honderden broedparen. Deze afname heeft te maken met de achteruitgang van belangrijke prooivissen zoals pos, jonge baars en blankvoorn, mede als gevolg van het schonere water met minder voedingsstoffen. Ook speelt mee dat het water in het Markermeer bij opstuwende wind zo troebel is, dat een zichtjager als de Aalscholver dan niet meer succesvol kan vissen. Aalscholvers moeten hun strategie aanpassen en lijken dat vooral te doen door zich te verspreiden over andere zoetwatergebieden en kolonies dichter bij de Noordzee. Vanaf de eeuwwisseling kwamen er veel vestigingen bij. Op allerlei plekken langs de Grote Rivieren verschenen broedende Aalscholvers. In Zuidoost-Nederland en Drenthe, voorheen aalscholverloze regio's, huizen tegenwoordig bijvoorbeeld tientallen paren. Met de verspreiding van Aalscholvers over meer kleine kolonies nam ook de gemiddelde koloniegrootte behoorlijk af (figuur 2). In 2021-23 bevatte twee derde van de kolonies maximaal honderd nesten. Nog maar zes kolonies bestonden uit meer dan 500 nesten, waarvan drie in de IJsselmeerregio: op vogeleiland De Kreupel, langs de Vooroever bij Onderdijk NH en in het bos bij Kamperhoek Fl. In 2023 was het getelde totaal van de IJsselmeerkolonies weer een stuk hoger dan in het jaar ervoor, maar waarschijnlijk kwam dat deels door verplaatsingen laat in het seizoen.

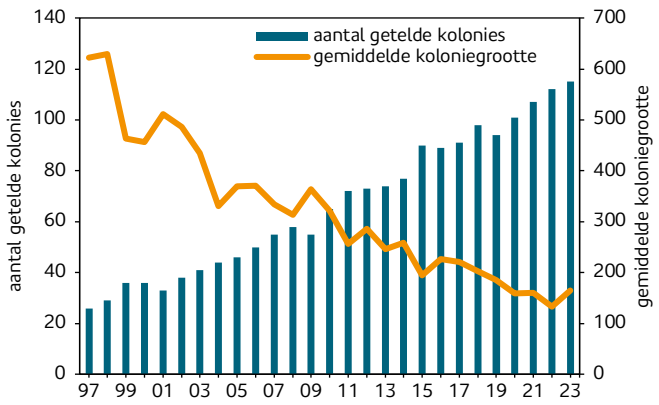

▲ *Figuur 2. Aantal getelde kolonies ten opzichte van de gemiddelde koloniegrootte (oftewel het gemiddeld aantal nesten per kolonie) van Aalscholvers in Nederland in de periode 1997-2023.*

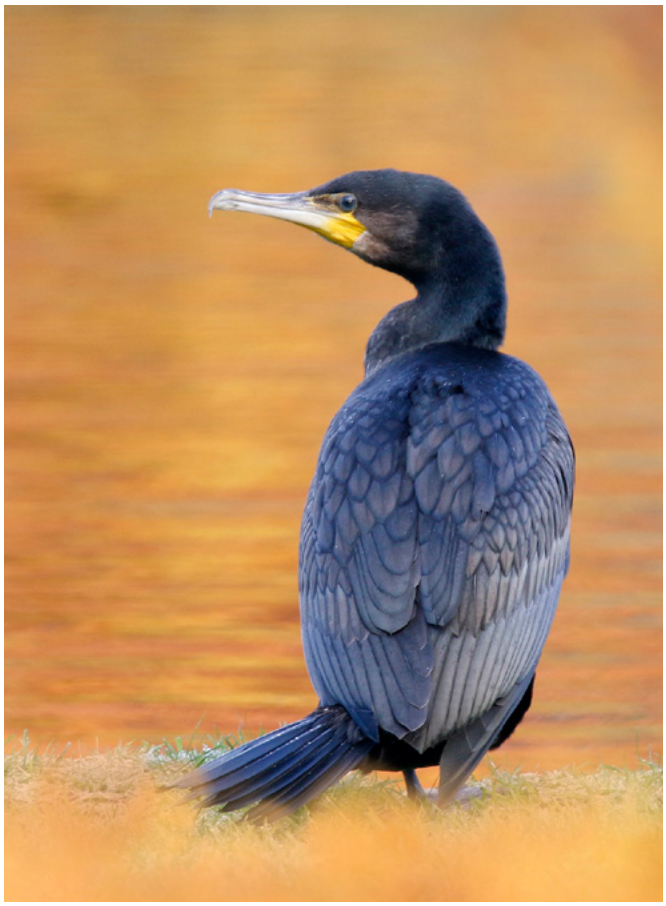

▲ *Foto: Gejo Wassink*

Hoogtijdagen voorbij

De licht neerwaartse trend die sinds 2010 gezien wordt heeft vooral te maken met het veranderde voedselaanbod in het IJsselmeergebied. Als kolonievogel is de Aalscholver weliswaar in staat om snel op veranderingen te reageren en nieuwe gebieden te ontdekken. Toch compenseert de verspreiding over meer kolonies de verliezen in de oorspronkelijke broedkolonies niet. Zijn de nieuw gekoloniseerde gebieden van minder kwaliteit, bijvoorbeeld doordat Aalscholvers daar verder moeten vliegen om te vissen? Kunnen ze er minder voedsel vinden? Of zijn er nog andere factoren die ervoor zorgen dat we nu minder Aalscholvers tellen dan twintig jaar geleden? Bekijken we deze ontwikkeling in het perspectief van pakweg een eeuw, dan is het goed om te beseffen dat Aalscholvers tot in jaren 50 van de vorige eeuw nog zwaar werden vervolgd in Europa. De vogels werden als concurrent van vissers gezien (dat sentiment leeft overigens nog steeds) en bosbeheerders wilden geen kolonies op hun terrein vanwege de stervende bomen. Nederland kende begin jaren 60 nog maar 1150 paren, verspreid over twee kolonies in het Wanneperveen en Naardermeer. Door beschermingsmaatregelen, toenemend aanbod van geschikte vissoorten en het ontdekken van gezamenlijk vissen in voedselrijke wateren kon de populatie zich daarna snel herstellen. Vanuit Nederland werden zelfs Duitsland, Denemarken en delen van Zweden herbevolkt door Aalscholvers. Nu de hoogtijdagen voor Aalscholvers in Nederland voorbij lijken te zijn, is het nog interessanter geworden om te kijken wat er gebeurt met deze soort. Waarschijnlijk ligt de sleutel tot het antwoord onder water, waar Aalscholvers meters diep duiken, op zoek naar vis.

— Joost van Bruggen & Albert de Jong

▲ *Zeearend (geboren in 2020 in de Lepelaarsplassen) grijpt onvolwassen Aalscholver in vlucht in Drenthe, 13 januari 2024. Foto: Erik Menkveld*

Vreedzaam samenleven of wegwezen

Het herstel van de populatie Zeearenden in Noordwest-Europa is niet altijd goed nieuws voor Aalscholvers. Op verschillende manieren hebben de arenden invloed op aalscholverpopulaties, zo laat een overzichtsartikel van Thomas Bregnballe *et al.* (2021) zien. Sinds de eeuwwisseling worden Zeearenden steeds vaker in kolonies waargenomen, waar ze het vooral hebben voorzien op bijna volgroeide, jonge Aalscholvers. Predatie van eieren lijkt minder voor te komen. Ook varieert het gedrag van Zeearenden sterk per locatie: er zijn individuen die rustig overnachten in een aalscholverkolonie, maar ook groepen onvolwassen arenden die in korte tijd veel jongen opeten.

Bezoek van een Zeearend kan voor veel onrust bij broedende Aalscholvers zorgen. Vooral kolonies op de grond zijn kwetsbaar voor predatie. Meeuwen kunnen profiteren van de in paniek verlaten nesten door de eieren op te eten, waardoor het broedsucces afneemt. Bij langdurige onrust reageren Aalscholvers vaak door veiligere nestplekken elders te zoeken en zich te hergroeperen. Ook in Nederland zijn er aanwijzingen dat kolonies zich om deze reden verplaatsen. In de Dordtse Biesbosch broedde een stel Zeearenden in 2014 voor het eerst op enkele honderden meters van een kolonie van 150 paar Aalscholvers. Na twee jaar was deze kolonie verdwenen. In zuidelijk Gelderland verkasten Aalscholvers binnen drie jaar nadat arenden gingen nestelen in het bosje waar de kolonie zich bevond. Ook de slaapplaats van Aalscholvers is daar verplaatst naar een nabijgelegen plas. Maar er zijn ook allerlei voorbeelden van vreedzaam samenleven. Niet iedere Zeearend ziet de Aalscholver per definitie als prooi. Een Nederlands voorbeeld daarvan is het mannetje van het broedpaar in de Alde Feanen, dat zonder heibel overnacht in de naburige aalscholverkolonie.

VERDER LEZEN EN KIJKEN

De special over Aalscholvers van het wetenschappelijke tijdschrift Ardea, 2021, nummer 3. Inclusief het artikel over Zeearenden en Aalscholvers (Bregnballe *et al.*).

Bekijk de lezing van Mennobart van Eerden op de Landelijke Dag 2020 via deze QR-code: